

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar Doktori Iskola

Ferenc pápa szinodális útja
Tanulmány

Készítette: Kallós Péter Pál

Konzulens: Prof. Dr. Kránitz Mihály

Budapest, 2022

Ferenc pápa szinodális útja

Meglehetősen új, és érdekes kezdeményezést indított el Ferenc pápa az egész világon. Világméretű szinodusi utat. Ez érdekesen hangzik, de vajon mit is jelenthet? Annál is inkább érdekes a kérdés, mert elkezdődött, vannak előütemezett szakaszai (pl. egyházmegyei, földrészenkénti), de a pontos módja nincs meghatározva, így várakozással tekintünk előre, és tanulmányunkban ennek a témának a szempontjait vizsgáljuk meg. Legfőbb kérdése ennek a kezdeményezésnek: „*Merre akarja vezetni a Lélek az Egyházat?*”¹ - a már elkezdődött folyamat erre keresi a válaszokat.

Mivel a kifejezés tartalmazza a „szinódus” szót, ami zsinatot jelent, és jelentős esemény az Egyház életében, fontos a fogalmi tisztázás. Azonban nem szabad rögtön félreértésbe esni, és kibilleni a teológiai egyensúlyból. A zsinati (szinodális) út vagy folyamat nem egyenlő a zsinattal, éppen úgy, mint ahogy egy városba történő utazás nem egyenlő magával a városban lakással. A szinódus „*a gör. szün, 'együtt' és hodosz, 'út' szavakból: 'összejövetel, gyűlés'*”,² más néven zsinat, aminek a meghatározása „*egyházi elöljárók tanácskozása hittani kérdések tisztázása és törvényhozás céljából.*”³ Ahogy a különféle erről szóló egyházmegyei ismertetéseket olvashatjuk, máris egyértelmű, hogy itt nem csak a szóban forgó egyházi elöljárók tanácskozásáról van szó, hanem minden katolikus véleményéről, ezért nem kifejezetten zsinat, de együttműködés az üdvösség művében.

A zsinatok szerepe az Egyház történetében

A zsinatok szerepe jelentős az Egyház életében, ugyanis ott a külön karizmával felruházott személyek döntését a Szentlélek vezeti, és a döntések elfogadása (habár különböző mértékben) kötelező (éppúgy, mint a tanítóhivatali döntésekkel kapcsolatban).⁴ Már a Szentírásban is olvashatunk a legelső, Jeruzsálemi Zsinatról (49), ahol az a kérdés merül fel az apostoli misszióban, hogy köteleznek-e továbbra is a mózesi törvények kultikus előírásai (pl. rituális tisztaság, vagy bizonyos ételek fogyasztása), vagy sem.⁵ Az apostolok és az első keresztények elkezdtek vitatkozni erről, de nem tartottak közvélemény-kutatást; nem kérdezték

¹ <https://www.magyarKurir.hu/hirek/-nem-masik-de-masfele-egyhazert-mi-lenyege-2023-ig-tarto-szinodusi-folyamatnak> (A kutatás ideje: 2022.04.01.)

² Art. *Szinodus*, in *Magyar Katolikus Lexikon XIII*, SZIT, Budapest 2008, 303.

³ Art. *Zsinat*, in *Magyar Katolikus Lexikon XV*, SZIT,

⁴ Lásd KRÁNITZ, M., *Alapvető hittan*, SZIT, Budapest 2019, 506-509.

⁵ Vö ApCsel 15, 6.

meg az antióchiai keresztényeket, hogy szeretnék-e betartani vagy sem? Tudatában voltak annak, hogy amikor ők felelősségteljesen, ismereteik alapján döntenek, akkor a Szentlélek vezeti őket. Ez megnyilvánul a határozati levélben is, amit írtak: „*Úgy tetszett a Szentléleknek és nekünk...*”⁶ – tehát érzik a súlyát annak: nem csak az ő egyéni véleményük, hanem az egész háttérben a Gondviselés adja a sugallatokat, hogy ne tévedjenek meg, és az igazság diadalmaskodjon.⁷

Azóta természetesen az Egyház közel kétezer éves története alapján sok zsinat ülésezett, amit az egyháztörténelem, és a dogmatika is kifejt és részletez. A helyi egyházmegyei vagy tartományi zsinatoknak is megvolt a maga jelentősége, de a mi számunkra a legfontosabbak az ún. egyetemes zsinatok, amik a leglényegesebbek, mert az egész Egyház hitét és erkölcsét nyilvánítják ki. Az egyetemes zsinatok a Tanítóhivatal jelentős megnyilvánulásai,⁸ akkor is, ha nem csak hittételeket (dogmákat) mondanak ki. A legtöbb egyetemes zsinatra ez volt a jellemző, mert konkrét kérdésekben (tévedésekkel kapcsolatban) kellett állást foglalni. (Kivéve az eddigi utolsó, a II. Vatikáni Zsinat (1962-1965), mert az dogmát nem mondott ki, de rengeteg iránymutatást nyújtott, és a legbőségesebb, legváltozatosabb tanítást adta.)

Az egyházi hierarchiában a legkiemelkedőbb szerepe van a püspököknek, és természetesen közöttük leginkább a római pápának. A zsinatnak rendkívül fontos hitbeli és egyházkormányzati jelentősége van, hiszen tanítási viták és fegyelmi kérdések is eldőlhetnek rajta. Az egyetemes zsinat a püspökök testületének cselekvése, élén a pápával. A püspököknek lehetőségük szerint kötelező részt venni az egyetemes zsinaton, és ott szavazni;⁹ ebben viszont ott van a Szentlélek vezetése, aki nem hagyja az Egyházat alapvető tévedésbe jutni.¹⁰ A püspökökön kívül pápai felhatalmazással meghívást nyerhetnek más személyek is, pl. teológusok, akiknek fontos segítő szerepe lehet a kérdések tisztázásában.¹¹ A püspökök és a pápa szerepe ebben a legkiemelkedőbb, mert ők a Tanítóhivatal, és ez a krisztusi alapításra nyúlik vissza.¹²

Végighúzódik az Egyház történelmén, hogy egyetemes zsinat akkor lett összehívva, amikor valamilyen speciális és közkeletű tévedés merült fel, amit a lehető leghamarabb kellett

⁶ ApCsel 15, 28.

⁷ Vö. 2Pét 1, 21.

⁸ Vö. art. *Egyetemes zsinat*, in *Magyar Katolikus Lexikon* II, SZIT, Budapest 1994, 827.

⁹ Vö. CIC 339. kán.

¹⁰ Vö. DH 3069-3070.

¹¹ Vö. KRÁNITZ, M., *Alapvető hittan*, SZIT, Budapest 2019, 508.

¹² Vö. LG 22.

orvosolni. Az egyháztörténelem eddig összesen 21 ún. ökumenikus, egyetemes zsinatot tart számon.¹³ Az első Niceai Zsinat (325) az arián eretnokség ellen foglalt állást, letisztázva a fogalmak helyes értelmezését. Amit talán az egyháztörténelemben jártasabb réteg a leginkább korszakalkotónak tart, az a Tridenti (vagy más néven Trentói) Zsinat (1545-1563) volt, mert ez a reformáció miatt gyűlt össze, rengeteg dogmát mondott ki, sok kérdést letisztázott, és jelentős egyházfegyelmi újításokat is elrendelt, amiknek több száz éves iránymutatás lett az eredménye. Egy hatástörténeti elemzés így ír a Trienti Zsinat összegzéséről: „*A protestáns reformációval a katolikus reformot állította szembe, de nem egyszerűen a középkor restaurálásával, hanem a lelkipásztorkodás és az egyházi alkotmány modernizálásával.külsőségeiben szerényebb, és éppen ezért annál tartósabban ható eseménynek bizonyult, egyúttal önvizsgálatnak és önmegújításnak.*”¹⁴

Ebből a sorból egyedül a legutóbbi, a II. Vatikáni Zsinat (1962-1965) lóg ki, mert az nem kifejezetten egyféle vagy egynéhány új tévtanítás ellen lett összehívva, hanem az Egyház (helyes értelemben vett) megújulásáért, a korszerű igehirdetésért. Azonban éppen ennek a zsinatnak lett a legtöbb félreértése, amikor a nagyon is barátságos hangvételű, főleg pasztorális beállítottságú dokumentumokat bizonyos körök nem kezelték (és a mai napig sem kezelik) megfelelő súllyal, csak azért, mert ezen a Zsinaton dogma kimondására nem került sor.¹⁵ Ezzel a zsinattal kapcsolatban talán a leggyakoribb idézet, amire hivatkozni szoktak: „*Krisztus jegyese ma szívesebben nyúl az irgalmasság olaja után, mintsem hogy a szigor fegyverével fenyegetőzzék. Úgy vélik, hogy jobban segít korunk szükségletein, ha tanításának gazdagságát kínálja fel az embereknek, és nem ítél el senkit.*”¹⁶ Ez a megközelítés viszont egyáltalán nem csökkent a zsinat határozatainak szerepét, és az abból fakadó köteleességeket, mert az egész hitletémenyre épülnek. Legutóbbi zsinatunk komoly reformokat hajtott végre, megújította a lelkipásztorkodást, elindította az ökumenét, és alapvetően az Egyház minden tagját felhívta a missziós lelkület megvalósításra.¹⁷ Ennek a hatása mind a mai napig tart, és a mostani teológia művelése ezen a szellemiségén alapszik. Ferenc pápa teljes mértékben ezt az irányvonalat viszi tovább.

¹³ Vö. KRÁNITZ, M., *Alapvető hittan*, SZIT, Budapest 2019, 542.

¹⁴ JEDIN, H., *A zsinatok története*, Ecclesia, Budapest 1998, 117.

¹⁵ Vö. PUSKÁS, A., *Élő kövekből épülő Egyház*, SZIT, Budapest 2011, 25-26.

¹⁶ *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Bevezetés, SZIT, Budapest 1992, 9-10.

¹⁷ Ld. JEDIN, H., *A zsinatok története*, Ecclesia, Budapest 1998, 150-209.

A hívők szerepe a szinodális úton

Ezt az Egyházfő által meghirdetett folyamatot nevezhetjük inkább együttes konzultációnak, közös felelősségvállalásnak, amely a Szentlélek által vezetett gyógyulási folyamat.¹⁸ A XX. században úgyszólván többször érte az a vád az Egyházat, mintha a Szentlélek szerepét a háttérbe szorította volna, így most a maga teljességében kell erre reflektálni.¹⁹ A pápa által elrendelt kezdeményezés erre kiváló válaszlehetőség. Maga a meghirdetés is utal rá: nem közvélemény-kutatás.²⁰ Legalábbis abban az értelemben, hogy akit a közvélekedés érdekel, ott pusztán a tények, az emberek már meglévő gondolat- és érzésvilágával foglalkozik. A szinodális út nem egyszerű állapotfelmérés, hanem egyúttal közös gondolkodás és cselekvés kérése. Mivel az Egyházban, vagyis Krisztus Titokzatos Testében minden tag fontos, mindenkire szükség van, még ha vannak is bizonyos, kiemelt tisztségek. Krisztus az Egyházat hierarchikusnak alapította, Ő Maga választotta ki az első pápát, Szent Pétert,²¹ és a többi apostolt.²² Aki speciális karizmát kap, azt Isten különös kegyelmekkel is segíti, hogy a rábízott tisztségnek meg tudjon felelni.²³ Azonban – értelemszerűen - nem mindenki kap ugyanolyan küldetést, de valamiféle minden ember. Erre már Szent Pál is figyelmeztet, amikor a sokféleségről ír: „...a nekünk juttatott kegyelem szerint adományaink is különböznek: aki a prófétálást kapta, tegyen tanúságot a hit szerint, aki tisztséget kapott, töltsse be tisztségét, aki tanító, tanítson, aki a buzdítás ajándékát kapta, buzdítson, aki jótékonykodik, tegye egyszerűségben, aki elöljáró, legyen gondos, aki irgalmasságot gyakorol, tegye örömet.”²⁴

Ferenc pápa éppen erre a sokféleségre gondol, és arra, hogy a sokféle helyzetben lévő egyháztagek egészen másként láthatnak szempontokat, mint az olyan személyek, akiknek hivatalból speciálisabb a küldetése, és megszoktak egyházi struktúrákat. Habár az Egyház egy, és az egész földön elterjedt, mégis a más-más vidéken eltérő örömeket tapasztalhatnak, és eltérő problémákkal küzdhetnek, mint mondjuk egy másik földrészen vagy kultúrában élő katolikus.

¹⁸Vö. FERENC PÁPA, *Találkozás, meghallgatás, felismerés*, in *Keresztény Élet* (XXIX / 42.), 2021, 3.

¹⁹ Vö. DAHLE, B., *Geist und Kirche*, in *Trierer Theologische Zeitschrift* 3/2020, Paulinus Verlag, Trier 2020, 248.

²⁰ Vö. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-mindenki-vegyen-reszt-szinodusi-folyamatban> (A kutatás ideje: 2022.04.01.)

²¹ Vö. Mt 16, 18.

²² Vö. Mt 10, 2-4.

²³ Vö. KRÁNYI, M., *Az Egyház – Alapvető hittan III.*, SZIT, Budapest 1999, 198.

²⁴ Róm 12, 6-8.

Mivel a laikusok jóval többen vannak, mint a klerikusok, többet láthatnak és tapasztalhatnak, különféle szemszögekből. Erről talán a legmarkánsabban és legtöbbet idézetten a II. Vatikáni Zsinat (1962-1965) nyilatkozik, amikor a laikusok szerepéről szól: *„Sajátos hivatásuk alapján a világi hívek dolga az, hogy az ideigvaló dolgok intézése és Isten szerint való rendezése által keressék Isten Országát. A világban élnek, vagyis a világnak mindenféle feladatában és munkakörében a családi és társadalmi élet megszokott körülményei között, szinte ezekből a szálakból van szöve az életük. Itt hívja meg őket Isten, hogy saját hivataluk gyakorlásával az evangélium szellemében élve kovászként belülről járuljanak hozzá a világ megszenteléséhez, és életük tanúságával -- hitük, reményük és szeretetük ragyogásával -- mutassák meg másoknak Krisztust.”*²⁵

Ide kell még sorolni a diakónusok, a papság és a szerzetesek szerepét; hiszen nekik kiemeltebb tisztségük van (valamint a diakónus és a pap a klérushoz tartozik). Ők éppen úgy meghívást kaptak a szinodális útra, mint a laikusok, sőt, sajátos karizmáik okán nagyobb a felelősségük is ebben. Habár ez a két csoport alapvetően nem birtokolja a tanítóhivatali küldetést úgy, mint a püspökök, felszenteltségük és/vagy életállapotuk szerint látványos, jelentős küldetésük van. Aki egy helyi közösségben tölt be bizonyos vezető, szemlélődő vagy éppen szolgáló tisztséget, tapasztalatai alapján több szempont alapján tud véleményt alkotni, ami értékes nézőpont a püspöki szinódus segítésére.

Ferenc pápa terve a szinodális úttal

Míg a fentebb idézett pápai mondat a zsinati megfogalmazásokra vonatkozik, amit a püspökök és teológusok állítanak össze a saját munkájuk alapján, addig a szinodális út szeretne ötleteket, szempontokat kérni azoktól az egyháztagoktól, akik ebben készségesek résztvenni. Ferenc pápa három fő szempontot határoz meg a szinódussal kapcsolatban: találkozni, meghallgatni és felismerni;²⁶ ebbe a három aspektusba szeretne a saját szintjén mindenkit bevonni. Ugyanebben az idézett beszédben részletezi: a találkozás és a helyes párbeszéd értékeli a másik embert, a felismerés pedig megoldásra, cselekvésre készítet. Az Egyházfő ezekből kiindulva részletezi: ugyanígy kell nyitottnak a lenni a Krisztussal és a Szentlélekkel

²⁵ LG 31.

²⁶ Vö. FERENC PÁPA, *Találkozás, meghallgatás, felismerés*, in *Keresztény Élet* (XXIX / 42.), 2021, 3.

történt találkozásban, mert az jó értelemben megváltoztat, és segít megoldást találni. Az elszakadt görögkeletiekénél erős a szinodális szellem, és ebből a nyugat is tanulhat.²⁷

Nagyon hasonlít a misszionárius-tanítványság témájához: ahogy a misszionárius megmarad Krisztus hallgatójának, úgy az igehirdető is meghallgatja az embereket, mert akkor tud mindent tekintetbe venni.²⁸ Ez nemes gesztus Ferenc pápától. Természetesen az esetlegesen beérkező – és valószínűleg eléggé sok – vélemény nem kötelezi a Tanítóhivatalt, de adhat jó ötleteket, és komolyan segíthet az állandó megújulás véghezvitelében. Az jut eszünkbe, amikor a pápa egyik hivatalos címe „Isten Szolgáinak a Szolgája”; természetesen a legfőbb egyetemes hatalma neki van,²⁹ de a hatalom és a tekintély célja a szolgálat, a rábízottak java, Isten rendelése alapján.³⁰ Ha közös tanácskozást kér, abban éppen ez a felelősségtudat jelenik meg: a lelkek üdvét szeretné szolgálni, mert tisztsége éppen ebből a kötelességből fakad.³¹ Ő maga úgy gondolja, hogy a szinodalitást többféle szinten kell élni, mert a jelenlegit túl statikusnak tartja.³² Ez alatt érthetjük a hivatalos püspöki szinódusokat. Most azonban az Egyházfő ezt a „módszert” terjeszti ki sajátosan mindenkire.

A „hitérzék” jelentősége

Ezzel a gondolatvilággal összefügg az a másik fogalom, ami a II. Vatikáni Zsinat óta komoly jelentőséggel bír: az egész nép természetfeletti hitérzéke, amit latinul *sensus fidei* – nek nevezünk, és gyakran így emlegetjük szó szerint. Egészen pontosan a zsinati megfogalmazás így hangzik: „A hívők összessége, mely a Szentlélek kenetének birtokában van (vö. 1Jn 2,20.27), a hitben nem tévedhet és ezt a különleges tulajdonságát az egész nép természetfölötti hitérzéke révén nyilvánítja ki, amikor "a püspököktől kezdve a legjelentéktelenebb világi hívőig" hit és erkölcs dolgában kifejezi egyetemes egyetértését.”³³ Ezt a mondatot elolvasva elsőre talán félreérhetőnek tűnik, többször megvizsgálva viszont már teljesen világos: itt nem arról van szó, hogy az Egyház tagjainak számszerű többségi döntése vagy véleménye kötelezné akár a pápát vagy a püspököket, vagy éppen az ő utólagos beleegyezésük tenné elfogadottá a határozatokat, hanem éppen megfordítva: az Egyház tagjai tudatában vannak annak és érzik,

²⁷ Vö. FERENC PÁPA, *Evangelium gaudium (apostoli buzdítás)*, 246, SZIT, Budapest 2014, 139.

²⁸ Vö. Uo. 92.

²⁹ Vö. LG 22.

³⁰ Vö. HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Péter utódjának primátusa az Egyház misztériumában, Megfontolások 7.*, 1998.

³¹ Vö. TORNIELLI, A., *Ferenc pápa élete, eszméi, szavai*, SZIT, Budapest 2013, 157.

³² Vö. HORVÁTH, Á. (szerk.), *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jezsuita füzetek, Budapest 2013, 33.

³³ LG 12.

hogy a Tanítóhivatal által a teljes isteni igazságot kapják.³⁴ Ezért a fentebbi megfogalmazás így folytatódik magyarázatképpen: „...Isten népe a szent Tanítóhivatal hűségesen követett vezetésével már nem emberi szót, hanem valóban Isten igéjét kapja (vö. 1Tesz2,13), az egyszer átadott szent hit tanítását (vö. Jud 3), és fogyatkozás nélkül ragaszkodik hozzá...”³⁵ A Szentlélek vezetése adja, az Egyház pedig gyakran hivatkozik erre a láthatatlan és titokzatos, de valóságos felsőbb irányításra, amit éppen Krisztus ígért meg.³⁶ A Szentlélek jelenléte egyfajta közös természetűséget hoz létre az emberek és isteni dolgok között, ami segít megragadni a valóságot, akkor is, ha szavakkal nem mindig tudják kifejezni.³⁷ Így ennek megfelelően a „hitérzék” helyes, rövid definíciója a következő: „a keresztény ember adottsága, mellyel a hit dolgaiban képes megkülönböztetni az igazat a hamistól a Tanítóhivatallal egységben.”³⁸ Természetesen ennek művelése nem automatikus, nem magától jön, hanem szükséges a helyes ismeretek megszerzése, és az a nélkülözhetetlen alázat, amivel az ember meghajol a Kinyilatkoztató Isten akarata előtt. „Szeretteim, ne higgyetek minden léleknek, hanem vizsgáljátok meg a lelkeket, hogy Istentől származnak-e, mert sok hamis próféta ment ki a világba.”³⁹ - óv Szent János apostol. Éppen ebben segít a teológia, a Tanítóhivatal és a hitérzék.

Viszont a Tanítóhivatal, hogy ennek a küldetésnek megfeleljen, kérheti bármikor a hívek aktív részvételét a közös együtt-gondolkodásban. Erre hív most fel Ferenc pápa. A Szentlélek ott fű, ahol akar, nincs térhez és időhöz korlátozva, minden emberben tud hatékonyá válni.⁴⁰ Akár az Egyházon belül, akár annak látható keretein kívül, de adhat olyan sugallatokat, ötleteket, amik előbbre viszik az evangelizáció ügyét.

Ha össze akarnánk foglalni a zsinattal és zsinati úttal kapcsolatos okfejtéseinket, akkor azt mondhatnánk: mindkettő közös együttgondolkodás, a misszió eszköze. Azonban míg a hivatalos zsinatoknak (fajtájuk szerint különböző mértékben) döntési joguk (és ebből fakadóan az egyháztagnak számára elfogadási kötelezettség) van, a zsinodális út a Szentlélek vezetését kérve ötletek meghallgatása, figyelemfelhívás bizonyos problémákra és cselekvési módok megfogalmazása. Ennek pontos módját a helyi egyházmegyék fogják meghatározni. Viszont az ebből beáramló információk komolyan segíthetik a következő, 2023-ban megrendezendő

³⁴ Vö. KRÁNITZ, M., *A keresztény hit kialakulása és védelme*, SZIT, Budapest 2018, 220.

³⁵ LG 12.

³⁶ Vö. Mt 28, 20.

³⁷ Vö. FERENC PÁPA, *Evangelii gaudium*, 119, SZIT, Budapest 2014, 72-73.

³⁸ Art. *hitérzék*, in *Magyar Katolikus Lexikon* IV, SZIT, Budapest 1998, 874.

³⁹ 1Jn 4,1.

⁴⁰ Vö. II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Redemptoris Missio*, 28-29., SZIT, Budapest 1990.

püspöki szinódust, vagyis zsinatot. Tehát, ha mindenki megteszi a maga kötelességét, annak megfelelően, amilyen szerepet az Egyház életében betölt, annak függvényében lehet majd értékelni a jövőben a püspöki szinódust – megtörténte után. – *Kallós Péter*

Felhasznált irodalom

Biblia, SZIT, Budapest 2016.

DENZINGER, H. —HÜNERMANN, P., *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, Örökmécs - SZIT, Budapest 2004.

Codex Iuris Canonici (1983)

Magyar Katolikus Lexikon XIII, SZIT, Budapest 2008.

A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai, Bevezetés, SZIT, Budapest 1992.

HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Péter utódjának primátusa az Egyház misztériumában, Megfontolások*, 1998.

II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Redemptoris Missio*, SZIT, Budapest 1990.

DAHKLE, B., *Geist und Kirche*, in *Trierer Theologische Zeitschrift* 3/2020, Paulinus Verlag, Trier 2020, 248.

FERENC PÁPA, *Evangelii gaudium (apostoli buzdítás)*, SZIT, Budapest 2014.

FERENC PÁPA, *Találkozás, meghallgatás, felismerés*, in *Keresztény Élet* (XXIX / 42.), 2021, 3.

HORVÁTH, Á. SJ (szerk.), *Jó napot! Ferenc pápa vagyok*, Jezsuita füzetek, Budapest 2013.

JEDIN, H., *A zsinatok története*, Ecclesia, Budapest 1998.

KRÁNITZ, M., *A keresztény hit kialakulása és védelme*, SZIT, Budapest 2018

KRÁNITZ, M., *Alapvető hittan*, SZIT, Budapest 2019.

KRÁNITZ, M., *Az Egyház – Alapvető hittan III.*, SZIT, Budapest 1999.

PUSKÁS, A., *Élő kövekből épülő Egyház*, SZIT, Budapest 2011.

TORNIELLI, A., *Ferenc pápa élete, eszméi, szavai*, SZIT, Budapest 2013.

<https://www.magyarKurir.hu/hirek/-nem-masik-de-masfele-egyhazert-mi-lenyege-2023-ig-tarto-szinodusi-folyamatnak> (A kutatás ideje: 2022.04.01.)

<https://www.magyarKurir.hu/hirek/ferenc-papa-mindenki-vegyen-reszt-szinodusi-folyamatban> (A kutatás ideje: 2022.04.01.)